

В.І. Школярєнко (Суми)

УДК 811.112.2'07

ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО СКЛАДУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ З ПОЗИЦІЇ ДІАХРОНІЧНОГО АСПЕКТУ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ

Стаття присвячена лінгвокультурологічному вивченню становлення фразеологічної системи німецької мови протягом VIII-XVII століть. У ній розглянуто діахронічні закономірності розвитку фразеологізмів давньоверхньонімецького (двн.), середньоверхньонімецького (свн.) і ранньонововерхньонімецького (рнвн.) періодів, досліджено національну специфіку фразеологічної картини світу Німеччини протягом VIII-XVII століть, виявлено й описано національно-культурні чинники становлення фразеологічних одиниць (ФО).

Постановка проблеми. Попри те, що в останні десятиліття з'явилося чимало праць лінгвокультурологічного характеру (В.В. Антропова, Є.В. Брисіна, Н.У. Ворокова, В.Г. Гак, Н.Б. Головіна, І.О. Голубовська, А.Я. Гуревич, С.Н. Денисенко, В.В. Жайворонок, М.О. Красавський, А.М. Мелєрович, Н.Г. Ніколаєва, О.Д. Огуй, В.І. Постовалова, А.М. Приходько, В.М. Телія, О.М. Цвєтаєва, В.І. Шаховський), проблема діахронічного дослідження фразеологічного складу з позиції лінгвокультурологічного аспекту ще досить широко не висвітлена. Актуальними залишаються певні теоретичні й практичні проблеми в цій сфері: недостатня розробленість діахронічного аспекту лінгвокультурологічних досліджень; недостатньо повне дослідження фразеологізмів двн., свн. і

ривн. періодів і опрацювання текстового матеріалу; відсутність спеціальних робіт, присвячених розвитку ФО давніх періодів формування німецької мови в діяхронії; відсутність спеціальних праць з історичного аналізу національних фразеологічних картин світу для встановлення динаміки лінгвокультурологічної сфери в діяхронії, а також недостатня теоретична розробленість проблематики екстралінгвального фрагмента дійсності щодо тенденцій мовного розвитку. Національну фразеологічну картину світу розуміємо як виражене фразеологізмами певної мови світовідчуття і світорозуміння етносу, вербалізовану інтерпретацію мовним соціумом навколишнього світу і себе самого в цьому світі.

Аналіз актуальних досліджень. Розвиток нових підходів до з'ясування національно-культурних особливостей фразеологізмів відбувається, як було зазначено вище, у руслі антропологічної парадигми мовознавства, зокрема в межах лінгвокультурології. Розвиток лінгвокультурологічного підходу до аналізу фразеології орієнтує дослідника на вивчення співвідношення фразеологізмів і знаків культури й актуалізує значення системи еталонів, стереотипів, символів для опису культурно-національної специфіки фразеологічної системи [Кириллова: 18].

У рамках цього підходу В.М. Телія відзначає наявність фразеології в системі будь-якої мови як здатність фразеологізмів виступати в ролі експонентів культурних знаків, здатних не тільки синхронно входити до наявної

системи культурно-національного світорозуміння, а й передавати її фрагменти з покоління в покоління, беручи участь у формуванні світорозуміння як окремої мовної особистості, так і всього мовного колективу [Телія: 308].

На думку В.М. Телія, основною метою лінгвокультурологічного аналізу фразеологічних одиниць є виявлення й опис культурно-національних конотацій, що узуально супроводжують значення у формі образних асоціацій з еталонами, стереотипами та іншими культурними знаками й співвідносяться один з одним за допомогою когнітивних процедур, які додають цим конотаціям осмислення [Телія: 310]. Отже, у рамках лінгвокультурологічного підходу національно-культурна своєрідність фразеологізмів убачається в тому, що вони містять у собі комплекс наївних уявлень носіїв мови про той чи інший еталон, стереотип, концепт національної культури. Аналіз фразеологізму, що вказує на певне поняття духовної культури, виявляє національно-культурну конотацію аналізованого поняття, а аналіз сукупності подібних фразеологізмів дає повну картину концепту, що розглядається у фразеологічній картині світу.

Очевидним є те, що для подібного дослідження недостатньо методу компонентного аналізу, типового для лінгвокраєзнавчого підходу. Щоб виявити лінгвокультурологічні конотації понять духовної культури, необхідний не просто більш глибокий рівень вивчення

фразеологізму, а й інший методологічний підхід, інше розуміння фразеології.

Мета статті – розроблення нового підходу до вивчення фразеологічного складу з позиції діахронічного аспекту лінгвокультурології, який полягає у виявленні національно-культурних чинників, релевантних для становлення фразеологічної картини світу дvn., свн. і рнvn. періодів німецької мови, визначенні критеріїв встановлення національно-культурної специфіки ФО, а також описі досвіду систематизації ФО у діахронії з урахуванням системи образів і цінностей певного історичного періоду.

Виклад основного матеріалу. Застосування нових підходів до з'ясування національно-культурних особливостей фразеологізмів здійснюється під антропологічним кутом зору, зокрема в межах лінгвокультурології. Лінгвокультурологічна орієнтація у вивченні фразеологізмів спрямована, головним чином, на історико-реконструктивний план виявлення культурних аспектів у формуванні фразеологічної системи.

З огляду на це виникає потреба необхідності встановлення на їхньому підґрунті чинників, що вплинули на процес формування фразеологічного складу німецької мови VIII-XVII століть. Доцільним виявився підхід до кожного етапу розвитку мови як до процесу, невіддільного від історії цього періоду і водночас як такого, що не збігається з кожним із цих періодів, тобто виправданим стала необхідність дотримання принципу

збереження семантичної наступності в історії фразеотворення, а не міряння однієї епохи міркою інших.

Для певного періоду мовного розвитку визначено свій набір національно-культурних показників, релевантних для виникнення фразеологізмів. Вони допомагають окреслити тенденції й напрямки в зміні світовідчуття й світосприймання людини певної історичної епохи і, як наслідок, – властивих їй цінностей і образів. Подібна систематизація досліджуваних ФО здійснюється із залученням широкого екстралінгвального контексту для виявлення так званого „культурного” компонента значення. Адекватність у системному дослідженні досягається лише за умови визначення як універсальних чинників, спільних для формування фразеологічного складу двн., свн. і рнвн. періодів, так і специфічних, які залежать від рис конкретної мови, а також особливих умов її історичного існування.

Оскільки у роботі ми маємо справу з фразеологічною системою двн., свн. і рнвн. періодів, саме цей підхід дозволяє дістати необхідну інформацію з історичного мовного матеріалу, тлумачити тексти історично віддалених епох і відкривати нові способи систематизації мовних одиниць у їхній історичній динаміці. Найважливішими аспектами й одночасно об'єктами дослідження фразеологічного складу німецької мови VIII-XVII століть є: 1) аспекти, пов'язані з культурною традицією: особливості світогляду, звичаї, обряди, побут, вірування, духовне життя, наука, мистецтво; 2) аспекти, пов'язані з соціальними чинниками: різновиди суспільного устрою,

соціальні норми, цінності, соціально значущі риси особистості, професійна діяльність, орієнтація людини в часі й просторі; 3) аспекти, пов'язані з етнопсихологією: результати оволодіння людиною психічним світом, емоційні стани, риси характеру і т. ін.; 4) аспекти, пов'язані зі специфікою тезаурусної організації культурно-мовної спільноти: система традиційних образів, порівнянь, символічне вживання певних денотатів; 5) аспекти, які визначаються специфікою мови певної культурно-мовної спільноти: система стереотипів; система символів, еталонів; етикетні форми.

Розглянуті вище аспекти дослідження фразеологічної системи є базовими в процесі визначення національно-культурної своєрідності фразеологізмів двн., свн. і рнвн. періодів: 1) виявлення екстралінгвальних чинників, відбитих у безеквівалентних фразеологізмах; 2) визначення стереотипів, символів, властивих для певного етапу розвитку ФО; 3) дослідження національно-культурних конотацій ключових слів і концептів культури, закладених у фразеологізмах; 4) з'ясування особливостей національного членування мовної картини світу й особливостей функціонування національного менталітету як лінгвокреативного мислення. Застосування цього підходу може дати повну картину національно-культурних особливостей фразеологічної системи німецької мови VIII-XVII століть.

Проведений аналіз дозволив визначити національно-культурні чинники, які є універсальними у дослідженні становлення фразеологічної картини світу німецької мови VIII-

XVII століть. Вони актуальні для кожного з досліджуваних періодів. До них належать: міфологія, релігія, соціальна орієнтованість, професійна діяльність, психічний стан, художня література, система стереотипів і символів, пов'язана з компонентами-соматизмами, позначеннями тварин.

Фразеологічна картина світу досліджуваних періодів має фрагментарний характер, оскільки ФО відображають здебільшого фрагменти дійсності, пов'язані з людською оцінкою реалій. Тому вони є найпоширенішими в тих сферах, де йдеться про почуття, особисту зацікавленість або емоційне переживання особи. Не випадково до високофразеологічних сфер належать всі аспекти психічної діяльності людини, міжособистісні стосунки, соціальні відносини. Низькофразеологічними виявляються назви суто денотативного характеру, пов'язані з реальною дійсністю, які відображаються в людській свідомості з максимальною об'єктивністю і не викликають диференційованого суб'єктивного ставлення. Адже основна відмінність ФО від слів полягає в тому, що фразеологізми, обслуговуючи передусім емоційну сферу, є вибірковими.

Формування картини світу відбувається також під впливом контактів між представниками різних етносів. У фразеологічному складі досліджуваних періодів можна визначити хронологічні пласти лексики – слова спільноіндоєвропейські, спільногерманські, слова часів виділення окремих германських мов, запозичення з латинської,

французької, італійської, англійської мов, слова слов'янського походження.

У діяхронії приналежність того чи іншого фразеологізму до конкретного класу не є постійною. З огляду на це адекватним уявляється принцип систематизації, заснований на системі образів і цінностей певного історичного періоду. Тематико-ідеографічні групи фразеологізмів, сформовані на матеріалі нашого дослідження, є, з одного боку, універсальними, тому що характеризують життя людини на будь-якому етапі історії. До них належать ФО на позначення часу, простору, права та інших визначних реалій. З іншого боку, за своїм змістом вони культурно зумовлені, що, у свою чергу, визначається специфікою світовідчуття і світосприйманням давньої й середньовічної людини.

Висновки та перспективи подальшого розвитку проблеми. Проведене дослідження відкриває нові перспективи вивчення ФО як у синхронії на більш ранніх етапах, так і в діяхронії німецької мови. Цей досвід може бути використаний під час аналізу текстів різної тематики, різних жанрів, а також різних епох. Студіювання способів вербалізації як універсальних (позачасових), так і історично зумовлених понять будь-якої культури у комплексних знаках доцільно проводити на основі текстового матеріалу відповідних періодів і вивчати розвиток системи комплексних знаків, зокрема і їхні семантичні трансформації, у зв'язку зі зміною культурного фону. Результати дослідження можуть послужити складовою повнішого й

грунтовнішого аналізу німецького фразеологічного складу як системи в розвитку. Щодо історичної фразеології німецької мови маємо на увазі подальше обсервування закономірностей, властивих фразеологізмам як комплексним номінативним знакам із позицій лінгвокультурологічного підходу.

Література

Кириллова 2002 – Кириллова Н. Н. Предмет и методы исследования идиоэтнической фразеологии / Н. Н. Кириллова // Проблемы идиоэтнической фразеологии. – СПб., 2002. – Вып. 4. – 38 с.; **Телия 1993** – Телия В. Н. Культурно-национальные коннотации фразеологизмов : материалы XI Междунар. съезда славистов [„Славянское языкознание”], (Братислава, 17-20 сентября 1993 г.). – М., 1993. – С. 303-315.

Школяренко В.І. Лінгвокультурологічне вивчення становлення фразеологічної системи німецької мови.

Статтю присвячено лінгвокультурологічному вивченню становлення фразеологічних одиниць німецької мови протягом VIII-XVII століть. Розроблено новий підхід до вивчення фразеологічного складу з позиції діяхронічного аспекту лінгвокультурології, який полягає у виявленні національно-культурних чинників, релевантних для формування фразеологічної картини світу давньоверхньонімецького, середньоверхньонімецького і ранньонововерхньонімецького періодів, визначено критерії встановлення національно-культурної специфіки фразеологізмів, а також описано досвід систематизації фразеологічних одиниць у діяхронії, заснований на системі образів і цінностей певного історичного періоду. Проведено історичний і генетичний аналіз фразеологічного складу.

Ключові слова: діяхронічний аспект лінгвокультурології, фразеологічна картина світу, національно-культурні чинники.

Школяренко В.И. Лингвокультурологическое изучение становления фразеологической системы немецкого языка.

Статья посвящена лингвокультурологическому изучению становления фразеологических единиц немецкого языка в течение VIII-XVII веков. В исследовании разработан и представлен новый подход к изучению фразеологического состава с позиции диахронического аспекта лингвокультурологии, который заключается в выявлении национально-культурных факторов, релевантных для формирования фразеологической картины мира древневерхненемецкого, средневерхненемецкого и ранненововерхненемецкого периодов, определены критерии установления национально-культурной специфики фразеологизмов, а также описан опыт систематизации фразеологических единиц в диахронии, основанный на системе образов и ценностей определенного исторического периода. В работе реализован исторический и генетический анализ фразеологического состава.

Ключевые слова: диахронический аспект лингвокультурологии, фразеологическая картина мира, национально-культурные факторы.

Shkolyarenko V.I. Linguocultural study of the formation of Phraseological System of German.

The thesis is devoted to the linguocultural study of the formation of German phraseological units during VIII-XVII centuries. The paper suggests a new approach to the study of German phraseology from diachronic aspect of linguoculturology, which consists in identification of national-cultural factors relevant for the formation of phraseological world representation of Old High German, Middle High German and Early High German periods. The criteria for establishing the national-cultural specificity of phraseology have been defined. The experience of systematization of phraseological units in diachrony based on a system of images

and values of a certain historical period have been described. Historical and genetic analyses of phraseological units have been determined.

Key words: diachronic aspect of linguoculturology, phraseological world representation, national-cultural factors.